

Активні види туризму та рекреації : термінологічний дискурс

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-9/19>

Колотуха О.

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6386-7611>

Анотація. Проаналізовано співвідношення понять, які стосуються активних форм туризму та рекреації, як то «активний», «спортивний», «спортивно-оздоровчий», «спортивно-рекреаційний», «самодіяльний», «пригодницький» та «екстремальний» туризм. Всі ці види туризму разом з такими як природний, відповідальний, сталий, екологічний, дикий, зелений, м'який туризм тощо застосовують для їх позначення терміни, які відображають тенденцію зростаючого інтересу до природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища, заснованого на концепціях сталого, збалансованого розвитку туризму. Тому їх слід відносити до загального поняття – природоорієнтований туризм, під яким розуміє будь-який активний вид рекреації, подорожей, здійснюваних безпосередньо в малозміненому природному середовищі. Визначені види та предметні області видів активної (аутдор) рекреації.

Ключові слова : активний туризм, активна рекреація, природоорієнтований туризм, види туризму.

Active types of tourism and recreation : terminological discourse

Kolotukha O.

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article analyzes the relationship of concepts related to active forms of tourism and recreation, such as "active tourism", "sports tourism", "sports and health tourism", "sports and recreation tourism", "amateur tourism", "adventure tourism" and "extreme tourism". These types of tourism use active means of transportation in the natural environment and the route technologies necessary for this, and have overlapping and overlapping subject areas. All these types of tourism, together with such as natural, responsible, sustainable, ecological, wild, green, soft tourism, etc., use terms to denote them, which reflect the trend of growing interest in nature and caring for the environment, based on the concepts of sustainable, balanced development of tourism. Therefore, they should be attributed to one generalized concept - nature based tourism, which should be understood as any active type of travel carried out directly in the little-changed natural environment, outside man-made landscapes. The concept of active recreation and its types should be defined separately. After all, a number of tourism researchers mistakenly refer to active tourism as some local types of active recreation, extreme entertainment associated with a certain risk to life. More than 50 such extreme types of active recreation have been identified, which can be conditionally divided into 4 groups: land, air, water and snow (winter). However, these types of active recreation in no way fall under the concept of tourism, because they are local in nature, instead, active tourism with its components has a deep route basis.

Keywords: active tourism, active recreation, nature-oriented tourism, types of tourism.

Вступ. В сучасній науковій туристській літературі в царині сегменту туризму, який використовує активні засоби пересування у природному середовищі та необхідні для цього маршрутні технології, широко поширені терміни з предметними областями, що накладаються та перетинаються, як то – «активний туризм», «спортивний туризм», «спортивно-оздоровчий туризм», «спортивно-рекреаційний туризм», «самодіяльний туризм», а останнім часом до них додалися також вельми популярні – «пригодницький туризм» та «екстремальний туризм». Тому актуальним є потреба розібратися в існуючій предметній термінології щодо активних форм пересування, здійснити систематизацію видів туризму, пов'язаних з таким пересуванням, як глобального, геопросторового явища, визначити предметні поля названих різновидів туризму. Окремо слід визначити поняття активної рекреації (аутдоррекреації) та її видів.

Матеріали і методи досліджень. Для обґрунтування соціального замовлення на розвиток активних форм туризму та рекреації, розробки концепції їх розвитку, окреслення об'єктно-предметної області дослідження, з'ясування сутності основних термінів та понять застосовувалися загальнонаукові методи – діалектичний, індукції та дедукції, а для аналізу понятійно-термінологічного апарату дослідження – аналізу та синтезу. Із наукових підходів наскрізне значення мають системний та геопросторовий підхід.

Результати та їх аналіз. В контексті окресленої проблематики, слід виділяти два принципових підходи, що використовуються для характеристики активної сфери туристської практики:

- *рекреаційний підхід*, який відповідно до термінології пов'язує активну туристську практику з відновленням і розвитком фізичних, інтелектуальних та емоційних сил людини. Цей підхід дозволяє об'єднати під «парасолькою» рекреаційних форм туризму активну туристську діяльність з різними аспектами рекреації – оздоровчими, розважальними та пізнавальними. Саме в цю категорію активних видів і форм туризму потрапляють різновиди туризму, що різняться за ступенем фізичних навантажень і ризику, домінуючою спрямованістю на оздоровлення, відпочинок – «спортивно-оздоровчий туризм» та «спортивно-рекреаційний туризм»;
- *спортивний підхід*, пов'язаний з активністю, яка відповідає окремим видам спорту, з відмінними ознаками останнього: спеціальні (неоздоровчі) тренування, підготовка до змагань, участь в них на межі фізичних та психологічних можливостей спортсменів. В цьому контексті зазначимо, що в Україні та в ряді пострадянських країн такий різновид як спортивний туризм розуміється ще більш вузько, – як окремий неолімпійський вид спорту, забезпечений нормативами присудження спортивної кваліфікації, проведенням спортивних змагань тощо (Колотуха, 2015).

Проаналізуємо застосовувані визначення видів активної рекреаційно-туристської діяльності із їх предметними областями з метою розведення цих понять та, по можливості, уникнення їх накладання та перетинання.

В нашому дослідженні вихідним базисним поняттям виступає поняття «*активний туризм*». На сьогоднішній день в поняття «активний туризм» вкладається різне значення. Основні визначення цієї дефініції представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Визначення дефініції «активний туризм»

Автори	Визначення
Мальська М., Антонюк Н., Ганич Н. (2008)	Приїзд іноземних туристів в країну, які оплачуючи товари і послуги, забезпечують знаходження валюти в бюджет країни, що приймає, й активізує її платіжний баланс.
Лагардера Ф. (2002)	Консолідована альтернатива традиційному туризму, що складається з рекреаційних, спортивних і культурних заходів як на узбережжі, так і в горах, для здійснення яких потрібні попередні знання.
Араухо В.Н., Фраїз Б.Ж.А., Карріл П.В. (2012)	Спортивна діяльність різної фізичної інтенсивності, яка використовує природні ресурси, не погіршуючи їх.

Колотуха О. (2023)	Різновид туризму, який при подоланні туристських маршрутів використовує активні засоби пересування та подолання перешкод (пішки, на байдарках, лижах, велосипедах, мотоциклах, вітрильних катамаранах тощо). Це форма подорожей за маршрутами невисокої складності, переважно в природному середовищі, з використанням активних способів пересування.
Деребчинська А. (2015)	Вид туризму, що передбачає певні фізичні навантаження з використанням активних засобів пересування переважно на територіях з унікальним ландшафтом та збереженим природним середовищем.

Автоматичне перенесення терміну «активний туризм», який в міжнародному туризмі означає число відвідувань будь-якої країни мешканцями інших країн (Мальська та ін., 2008), на активну рекреаційно-туристську діяльність науково не обґрунтовано. Отже, відзначаємо, що на сьогодні в поняття «активний туризм» вкладається різне значення. Автор у своєму Словнику «Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика» пропонує таке визначення *активного туризму* – різновид туризму, який при подоланні туристських маршрутів використовує активні засоби пересування та подолання перешкод (пішки, на байдарках, лижах, велосипедах, мотоциклах, вітрильних катамаранах тощо). Це форма подорожей за маршрутами невисокої складності, переважно в природному середовищі, з використанням активних способів пересування (Колотуха, 2023).

Тепер розглянемо *спортивний туризм* як важливий сегмент активної рекреаційно-туристської діяльності. В цьому сенсі важливим моментом вбачається визначення власне спортивного туризму. Знову ж таки, існує група фахівців в туризмі, яка визначає спортивний туризм як поїздки з метою участі спортсменів у спортивних заходах та підтримки вболівальниками улюблених спортивних команд (на Олімпійських іграх, чемпіонатах та кубках світу, Європи, авторалі тощо) (Федорченко, Мініч, 2000). Це визначення спортивного туризму підтримує й Всесвітня туристська організація, натомість активну рекреаційно-туристську діяльність вона визначає як *adventure tourism* (пригодницький туризм) (UNWTO, 2023). На нашу ж думку, таке трактування спортивного туризму слід визначати як підвид подієвого туризму, присвоївши йому назву «спортивно-видовищний туризм».

Спортивний туризм в Україні розглядається як вид спорту, який на сучасному етапі розвивається в двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із техніки видів спортивного туризму). Враховуючи всі видові та класифікаційні ознаки, була розроблена видова структура спортивного туризму, яка включає, на сьогоднішній день, 57 видів та підвидів (Колотуха О., Колотуха І., 2022).

Отже, з огляду на вказані підходи, спортивний туризм виступає як специфічний вид активної рекреаційної діяльності, головною формою якої є спортивний похід або змагання з техніки певних видів туризму. Ці види діяльності спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристсько-спортивної майстерності туриста, виконання нормативів спортивних розрядів (Колотуха, 2023).

Спортивно-оздоровчий туризм – специфічний вид рекреаційно-туристської діяльності, головною формою якої є оздоровчий туристський похід або туристській табір з радіальними туристськими виходами. Цей вид діяльності спрямований на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, активний відпочинок, удосконалення туристських знань, умінь та навичок, підготовку туристів до власне туристсько-спортивних заходів.

Безсумнівно, активною формою *спортивно-рекреаційного туризму* є туристський похід вихідного дня або багатоденний оздоровчий похід. У даному випадку сама подорож районом, який володіє рекреаційними ресурсами (ліс, чисте повітря, чисті водойми, красиві ландшафти), з використанням дозованих оздоровчих фізичних навантажень є технологією відпочинку і зміцнення здоров'я.

Аналог активних видів туризму у економічно розвинених країнах світу – *пригодницький туризм* – розвивається на аматорському рівні і виступає як вид активної, часто екстремальної, рекреації. У країнах Європи, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та ряду інших, даний різновид туризму за змістом так само має місце, але не є видом спорту. Тут не формуються туристські команди, не проводяться офіційні змагання. Згідно вимог Всесвітньої торгівельної асоціації пригодницького туризму, до пригодницького туризму можна віднести будь-яку туристську активність, якщо вона включає хоча би дві з трьох ознак: фізичну активність, культурний обмін чи взаємодія або занурення у природне середовище (Global Adventure Travel Trade Association, 2023).

Екстремальний туризм відрізняється тим, що передбачає високі фізичні навантаження і ризики для здоров'я та життя туристів і вимагає їх доброї фізичної та психологічної підготовки. Тут, на відміну від пригодницького туризму, немає місця комфорту та безпеці. Це не стільки розважальна, скільки «випробувальна» подорож – туристи зайняті, скоріше, самопізнанням і самоствердженням. Але «ступінь екстремальності» для кожного туриста буде різною. На нашу думку, екстремальний туризм – це види подорожей що значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивних подорожей, а також форми діяльності з підвищеним ризиком, які здійснюються під час спортивних походів або спеціалізованих змагань (туристські перегони, ралі, екстремальні гонки тощо) (Колотуха, 2023).

Самодіяльний туризм виділяється за такою систематизаційною ознакою як ступінь організованості (організований та неорганізований / самодіяльний) і повинен розглядатися на іншому предметному полі.

В західній науковій туристській літературі можна зустріти поняття «*nature tourism*» та «*nature based tourism*». Так Техаська асоціація дикої природи визначає *природний туризм* (*nature tourism*) як відповідальну подорож природними територіями, яка зберігає довкілля та покращує добробут місцевого населення. Це туризм, заснований на природних пам'ятках місцевості. Прикладами є спостереження за птахами, фотографування, спостереження за зірками, кемпінг, походи, полювання, риболовля та відвідування парків (Техаська асоціація дикої природи, 2023). Австралійський вчений Р. Баклі визначає *природоорієнтований туризм* (*nature based tourism*) як широкий термін, який охоплює всі види туризму, зосереджені на диких або природних середовищах (Buckley, Coghlan, 2012). Ці визначення досить конкретно трактують основне поняття, яке дозволяє включити в свою структуру різноманіття видів і форм туристських і рекреаційних занять, та дає чітку вказівку на основний ресурс, що використовується, – дика природа, яка одночасно є і головною метою подорожі.

Таким чином, проаналізувавши співвідношення понять, які стосуються активних форм туризму, можна зробити висновок, що всі вищезазначені види туризму разом з такими як відповідальний, сталий, екологічний, дикий, зелений, м'який тощо застосовують для їх позначення терміни, які відображають тенденцію зростаючого інтересу до природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища, заснованого на концепціях сталого, збалансованого розвитку туризму. Тому автор їх відносить до *природоорієнтованого туризму*, під яким розуміє будь-який активний вид рекреації, подорожей, здійснюваних безпосередньо в малозміненому природному середовищі, поза техногенних ландшафтів (Колотуха, 2015).

Ряд дослідників туризму відносять до активного (спортивного та екстремального) туризму деякі локальні види активної рекреації, екстремальні розваги, пов'язані з певним ризиком для життя. За підрахунками автора таких екстремальних видів активної рекреації більше 50-ти. Їх умовно можна розділити на 4 групи: наземні, повітряні, водні та снігові (зимові) (табл. 2). Однак ці види активної рекреації та екстремального спорту жодним чином не підпадають під поняття туризму, носять локальний характер, натомість активний туризм з його складовими має глибоку маршрутну основу (Колотуха О., Колотуха І., 2022).

Таблиця 2. Види локальної активної (аутдор) рекреації

Наземні	Повітряні	Водні	Снігові (зимові)
тюбінг	бейсджампінг	бігвейв-райдинг	аеробординг
зорбінг	вингс'ютинг	вейкбординг	натурбан
кайттрекінг	глайдинг	вейксерфінг	скелетон
лендкайтинг (лендбординг)	граунд лонч	гідрофойл	кайтскіінг (кайтсноубординг)
лендглайдинг	дельтапланеризм	джетбординг	сноутюбінг
лонгбординг	джет-пакінг	кайтсерфінг	сноублейд
рокбординг	кайтинг	кайтселінг	сноубординг
сендбординг	кайтбординг	падлбординг	сноукайкінг
скулбординг	параглейдинг	пауер-скіінг	сноумобілінг
фрібординг	парасейлінг	сейлбординг	сноурафтинг
маунтинбординг	скайдайвінг	серфінг	сноускейтинг
джиббінг	спідглайдинг	флоурайдинг	спідрайдинг
	спідфлаінг		
	флайбординг		
	хенд-глайдинг		

Визначення всіх цих видів локальної активної (аутдор) рекреації представлені в електронному Словнику-довіднику за посиланням (Колотуха, 2023).

Висновки. Аналіз співвідношення понять, щодо активних форм пересування у природному середовищі, призвів до висновку, що всі вони (окрім поняття «самодіяльний туризм») виділені за критерієм – мета подорожі. Тому виникла необхідність розведення цих понять та, по можливості, уникнення їх накладання та перетинання. Також можна виділити спільні ознаки, які характеризують всі активні види туризму та рекреації, враховуючи загальні ознаки туризму: активний характер туристських заходів; проведення заходів в малозміненому природному середовищі; маршрутний характер заходів; потреба в значному територіальному ресурсі; орієнтованість на природні ресурси; специфічні вимоги до природного середовища та специфічна пов'язаність з індустрією туризму. Таким чином, виникла необхідність введення якогось загального поняття. Всі вищезазначені види туризму застосовують для їх позначення терміни, які відображають тенденцію зростаючого інтересу до природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища, заснованого на концепціях сталого, збалансованого розвитку туризму. Тому автор їх відносить до природоорієнтованого туризму, під яким розуміє будь-який активний вид подорожей, здійснюваних безпосередньо в малозміненому природному середовищі, поза техногенних ландшафтів. Окремо слід розглядати види та предметні поля активної (аутдор) рекреації, яка носить локальний характер, на противагу активному туризму з його складовими, який має глибоку маршрутну основу.

Тому, тільки міждисциплінарний, комплексний підхід до розробки методологічних і методичних проблем розвитку активного туризму та аутдоррекреації, їх структури дозволить задати науково обґрунтований вектор самій активній туристській діяльності та прогнозам, щодо її розвитку.

Список використаних джерел

- Araújo Vila N., Fraiz Brea J.A., Paül Carril V. (2012). El turismo activo como modalidad turística en expansion. Análisis de la oferta de turismo activo en España. *Contabilidad y Negocios*. №7(13). P. 59-70.
- Buckley, R., Coghlan, A. (2012) Nature-based tourism in breadth and depth. *Critical Debates in Tourism*. Griffith University, Queensland, Australia.
- Derebchynska, A.V., 2015. Rozvytok aktyvnoho turyzmu v Ukraini.[Development of active tourism in Ukraine] *Materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Suchasni tendentsii rozvytku turyzmu»*. Chast. II. Mykolaiv: VP «MF KNUKIM». (in Ukrainian).
- Global Adventure Travel Trade Association (2023) / www.info@adventuretravel.biz

- Kolotukha, O., Kolotukha, I., 2022. Vydova struktura sportyvnoho turyzmu [Species structure of sports tourism]. *Heohrafiia ta turyzm: naukovyi zhurnal* / red. kol.: Zapototskyi S.P. (hol. red.) ta in. K.: Alfa-PIK. Вип. 70. <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2022.70.16-28> (in Ukrainian).
- Kolotukha, O.V., 2015. Neoprosorova orhanizatsiia sportyvnoho turyzmu: Monohrafiia. [Geospatial organization of sports tourism: Monograph]. Kirovohrad: FO-P Aleksandrova M.V. (in Ukrainian).
- Kolotukha, O.V., 2023. Sportyvnyi turyzm ta aktyvna rekreatsiia: heohrafiia, systematyzatsiia, praktyka (slovyk-dovidnyk). [Sports tourism and active recreation: geography, systematization, practice (reference dictionary)] Geo-Hub: naukovo-osvitnii veb-portal. Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <https://geohub.org.ua/node/917>. (in Ukrainian).
- Lagardera F. (2002). Desarrollo sostenible en el deporte, el turismo y la educación física. *Apunts*. № 67.
- Malska, M.P., Antoniuk, N.V., Hanych, N.M., 2008. Mizhnarodnyi turyzm i sfera posluh: Pidruchnyk. [International tourism and the service sector: Textbook]. K.: Znannia. (in Ukrainian).
- Ofitsiinyi sait Vsesvitnoi turystychnoi orhanizatsii, 2023. (UNWTO World Tourism Organization) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.world-tourism.org>.
- Texas Wildlife Association (2023) – <https://www.gaiadiscovery.com/travel-transportation/definitions-of-ecotourism-nature-tourism-sustainable-tourism.html>
- Fedorchenko, V.K., Minich, I.M., 2000. Turystskyi slovyk-dovidnyk: navch. posib. [Tourist dictionary-reference]. K.: Dnipro. (in Ukrainian).